
• PERSONÁLIE •

EUBICA KÁZMEROVÁ

Anton Štefánek – nedocenená osobnosť našej histórie

(náčrt profilu osobnosti)

Anton Štefánek – sociologist, politician, journalist and educator was a prominent yet undervalued figure in Slovakia of the 20th century. Štefánek's public activity in the Austro-Hungarian Empire and the Czechoslovak Republic (CSR) involved a number of different areas. His sociological work encompassed the period between the late 19th century and the latter half of the 20th century including the evolution of Slovak sociological thought. However, the most important from the perspective of a historian, political scientist and sociologist was his general perception of social thought and of the intellectual condition of Slovakia at large.

Key words: Hlasist movement; journalist; Slovak education system; agrarian politician; Slovak sociologist

Osudy A. Štefánka¹, sociológa, novinára, redaktora, politika agrárnej strany a univerzitného profesora, ako ich zaznamenal v osobných denníkoch², svojim sociálnym pôvodom, obrovským záujmom o vzdelanie, hľadaním si názorovo blízkych v spolkovej činnosti študentov, postojmi ku štátnej moci za monarchie, zužitkovaním nadobudnutých vedomostí a zručností v politickom, vedeckom a každodennom živote spoločnosti pripomínajú fiktívne príbehy chlapcov a mužov – literárnych hrdinov 19. a začiatku 20. storočia. V záznamoch A. Štefánka je to však realita jeho každodennosti.

Životný príbeh Antona Štefánka sa začal písať v dedine na Záhorí, vo Veľkých Levároch 15. apríla 1877.³ S cieľom zabezpečiť sa sociálne sa jeho rodina v roku 1887 presťahovala za riekou

¹ Anton Štefánek, *15. apríla 1877 Veľké Leváre – †29. apríla 1964 Žiar nad Hronom. Štúdia vznikla v rámci grantu VEGA č. 2/0122/13 *Stratégie a priority čs. štátu v oblasti vzdelávania, národnej osvety na Slovensku v r. 1918 – 1939 (Aktivity centrálnych ministerstiev v kultúrnej a školskej politike čs. štátu a kompetencie referátu MŠaNO v Bratislave, osobnosti)*.

² Otec A. Štefánka bol obuvnícky majster, s manželkou Teréziou mali dovedna desať detí, z ktorých sa dospelosti dožili tri. Podrobné základné životopisné údaje pozri: Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA), Osobný fond – Anton Štefánek (ďalej Of – Anton Štefánek) škatuľa (ďalej šk.) 10.

³ SNA. Ref. 2.

Moravu do Drösingu (slovenský názov obce je Streženice). Ešte v školáckom veku Štefánek tu prekonával jazykovú bariéru. Ovládol nemčinu a nastúpil do štvrtého ročníka ľudovej školy. Jeho nadanie si všimol miestny farár a statkár, ktorí mu umožnili stredoškolské štúdium v Strebersdorfe. Neskôr pokračoval v štúdiu vo Viedni, kam ho po troch rokoch nasledovali aj rodičia, dúfajúc v lepšie pracovné možnosti. Realita bola však iná a už ako stredoškolak si Štefánek zabezpečoval financie na štúdium rôznou prácou.⁴ Absolvovanie gymnázia malo naplniť jeden z jeho chlapčenských snov – stať sa učiteľom. Záujem o vzdelanie ho však viedol ďalej a od roku 1898 študoval na Filozofickej fakulte Viedenskej univerzity filozoficko-historickú špecializáciu. Študijné zameranie na viedenskej fakulte v období rokov 1898 – 1902 bolo pre Štefánkovu budúcnosť určujúce.

Generácia slovenských študentov, ktorí koncom 19. storočia a na začiatku 20. storočia študovali hlavne vo Viedni a v Prahe, bola z veľkej časti v opozícii voči konzervatívnej slovenskej politike. Poznanie pomerov vo vyspelejších krajinách, než bolo Horné Uhorsko, viedlo k uvedomeniu si kategorického imperatívu doby, k zmene spoločensko-politických pomerov aj v ich domovine.

Štefánek zo slovenčiny poznal len záhorácke nárečie, akým sa rozprávalo v domácom prostredí. V zozname viedenských študentských spolkov bol aj slovenský akademický spolok Tatran. V ňom si našiel priateľov, s ktorými udržiaval kontakty a s viacerými spolupracoval počas svojho viac než 50-ročného verejného pôsobenia.⁵ Po rozpustení Tatranu v roku 1898 bol činný v spolku Národ. Názorovo mu boli blízki Pavol Blaho a Ctibor Bezděk, neskorší liberálne a demokraticky orientovaní hlasisti, združení okolo revue *Hlas*, v ktorej Štefánek publikoval svoje prvé články.⁶ Ideová náplň hlasistického hnutia konvenovala jeho predstavám o tom, aká má byť práca v prospech národa, o sociálnom postavení obyvateľstva, o verejno-politickej činnosti. Aj osobne sa podieľal na rozpracovaní programu hlasistov. O svojich súputníkoch sa vyjadril ako o priateľoch demokratického ducha so skutočným ľudovým a sociálnym cítením, často však viac cíteným než ujasneným slovenským a československým mesianizmom.⁷ Na stránkach revue propagoval novovekú filozofiu a vedu v polemickej obrane voči konzervativizmu a tomizmu.

Štefánek sa neorientoval len na študentské, akademické stretnutia vo viedenskom Grand Café. Rád vyhľadával jednoduchých ľudí pochádzajúcich z Čiech, Moravy a Slovenska – „zelinárov“⁸, remeselníkov, obchodníkov. Zúčastňoval sa na ich nedelňých posedeniach v spevokole a pod. V kontakte s krajanmi sa dozvedal o živote na Slovensku, vtedajšom v Hornom Uhorsku, o každodennosti, ale aj o folklórnych tradíciách, ľudovej slovesnej a piesňovej tvorbe.⁹

Sprostredkované a len z časti vlastnou skúsenosťou získané poznanie života Slovákov v Hornom Uhorsku¹⁰ šíril medzi významnými osobnosťami zaujímavými sa o národy v rakúsko-uhorskej monarchii. O vnútro politickej situácii a postavení Slovákov v Uhorsku informoval škótskeho historika a politika R. W. Setona Watsona, rakúskeho politika Karla Rennera, anglic-

⁴ KÁZMEROVÁ, Eubica: Anton Štefánek. Cesta do hĺbín spoločnosti. In MICHÁLEK, Slavomír – KRAJČOVIČOVÁ, Natália a kol.: *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2003, s. 579 – 583.

⁵ Boli to Ctibor Bezděk, Pavol Blaho, Ján Tranovský, Ján Trokan, Alexander Roháček.

⁶ Novinárske prvotiny písal po nemecky a P. Blaho mu ich prekladal do slovenčiny.

⁷ SNA Bratislava, Of – Anton Štefánek, šk. 10.

⁸ Zelinármí nazývali predavačov zeleniny a hlavne kapusty na trhu. V záhoráckom nárečí zelé je kapusta.

⁹ Podrobnejšie pozri: KÁZMEROVÁ, Eubica: Anton Štefánek. Cesta do hĺbín spoločnosti, c. d., s. 579 – 586.

¹⁰ Štefánek bol v roku 1900 dva mesiace v Ružomberku u priateľa Fedora Houdeka.

kého novinára Wickhama Steeda aj v súvislosti s tragickými udalosťami počas vysviacke kostola v Černovej.

Štefánek sa vo Viedni zdržiaval do roku 1906 aj z rodinných dôvodov, aby bol nápomocný rodičom. Po odchode z univerzity krátko učil na viedenskom gymnáziu. Bol v kontakte s Milanom Hodžom a pozitívne reagoval na jeho návrh, aby sa preťahoval do Budapešti, kde sa mal stať sekretárom Národnostného klubu poslancov snemu. Bolo to však len Hodžovo želanie, ktoré vraj nekonzultoval s členmi klubu. Pre Štefánka to znamenalo nutnosť hľadania si iného zamestnania. Jeho naturelu bola blízka novinárčina. Po skúsenostiach s prispievaním do *Hlasu* prijal miesto redaktora *Slovenského týždenníka* a pracoval aj pre *Slovanský obzor*.

Situácia vo financovaní novín určených Slovákom a platová otázka redaktorov nebola jednoduchá. Po krátkom budapeštianskom pôsobení Štefánek odišiel do Skalice, kde riešil existenčný problém katolíckych *Ludových novín*. V Skalici sa uplatnil nielen ako autor článkov do jemu zverených novín, ale aj ako redaktor a korektor v jednej osobe. Skalické prostredie Štefánkovi vyhovovalo tak po stránke pracovnej, poznávania vidieckeho života, ako aj veľkosťou mestečka, ale aj intelektuálneho zázemia. Mal kontakty s miestnymi Blahovcami, Okánikovcami a priateľmi z Moravy. Naďalej, tak ako vo veľkomestskej Viedni, žil spolково, spolupracoval s Československou národnou jednotou. „Vonkov“ – vidiek Štefánka zaujal. Bližšie poznával každodennosť života roľníkov, pomáhal pri organizovaní roľníckych zjazdov, angažoval sa v školskej akcii, umožňujúcej vzdelávanie slovenských roľníkov v rámci zimných hospodárskych pokračovacích kurzoch v Čechách a Morave.

Jeho pôsobenie v Skalici prerušilo pozvanie do Budapešti. Prišlo opäť od M. Hodžu, tentoraz na post šéfredaktora *Slovenského denníka* (1910 – 1915). Články v *Slovenskom denníku* reagovali na dobové problémy politickej situácie v monarchii, kultúrne otázky Slovákov, súvisiace tak so školskou politikou uhorskej vlády, ako aj hospodárskym životom spoločnosti, sociálnymi otázkami i nacionálnymi problémami či uplatnením všeobecného, tajného a rovného hlasovacieho práva a iným súvisiacimi problémami.

Štefánek sa neubrnil ani sporom v rámci slovenského politického tábora. Základ sporov tvorili jeho postoje voči konzervatívnym slovenským politikom, ktorí jeho názory napr. na náboženstvo vnímali ako „pokrokárske“. Vnútorne pomery v *Slovenskom denníku* sa nelíšili od tých skalických. Štefánek často zabezpečoval vydávanie denníka vlastnou prácou.

V priestoroch redakcie našli počas Štefánkovho účinkovania v Budapešti svoje útočisko členovia Slovenského spolku Milan M. Harminc,¹¹ Ján Uram a ďalší.¹² Naďalej sa aktívne podieľal na činnosti Česko-slovenskej jednoty. Podnikol cesty do Čiech, kde na prednáškach, ale aj na súkromných stretnutiach hovoril o spoločensko-politických pomeroch na Slovensku, o kultúrnych otázkach a možnostiach česko-slovenských kontaktov.¹³

Vypuknutie prvej svetovej vojny roku 1914 vyhrótilo vzťahy uhorskej vládnej moci k inonárodnej tlači než maďarskej. Štefánkovi, šéfredaktorovi novín, ktoré propagovali česko-slovenskú vzájomnosť hrozil postih a pravdepodobne aj preto sa uchýlil do Brna, kde krátko pôsobil v *Lidových novinách*. Redaktorom budapeštianskeho *Slovenského denníka* zostal až do zastavenia jeho vydávania v roku 1915. V tom čase už v pôsobil v Prahe. Pokračoval v novinárskej práci

¹¹ Na čele spolku stál Milan Michal Harminc (*7. 10. 1869 Kulpín Srbsko – †5. 7. 1964 Bratislava), projektant a staviteľ, bol jedným z najaktívnejších slovenských architektov, činný 65 rokov (1886 – 1951).

¹² Podrobne pozri: STODOLA, Emil: *Prelom. Spomienky, úvahy, štúdie*. Praha : Nakladateľství J. Mazáče, s. 122 – 123.

¹³ STEHLÍK, Milan: *Česi a Slováci 1882 – 1914. Nezřetelnost společné cesty*. Praha : Togga, 2009, s. 106 – 133.

v *Národních listech*. Keďže bol znalcom pomerov v Budapešti, redakčne sa zaoberal problematikou Uhorska, prioritne problémami Slovákov. Za hlavnú tému svojej žurnalistickej tvorby považoval česko-slovenskú otázku: „*Videl som v nej priamo začarovaný kľúč, ktorým bude možné počas vojny alebo potom bez ohľadu na to, ako svetový konflikt skončí, otvoriť dvere veľkého žalára, v ktorom národ po celé stáročia úpäl.*“¹⁴

Štefánek neustal v nadväzovaní kontaktov, ktoré rozšíril o spojenie s tzv. Mafiou, s ľuďmi zaoberajúcimi sa usporiadaním štátoprávnych pomerov v rakúsko-uhorskej monarchii a povojnovým postavením českého národa. Štefánkom vynaložené úsilie z predchádzajúcich mesiacov pôsobenia v Prahe pri propagácii Slovenska a československej vzájomnosti dosiahlo pred koncom prvej svetovej vojny (po smrti Františka Jozefa I.) konkrétnejší úspech v apríli 1917. Spoločne s Vavrom Šrobárom a Františkom Votrubom rokovali s českými politikmi a Slovensko sa dostalo do vyhlásenia českých poslancov na ríšskej rade 30. mája 1917. V júni 1917 sa Štefánek stal členom tlačového odboru Národni strany svobodomyšlné a v apríli 1918 členom Spolku českých žurnalistů.¹⁵

Kladenie základov slovenského školstva

Poprevratové roky sa v Štefánkovej činnosti niesli v znamení vzájomne sa prelínajúcich aktivít verejného života. Vznik Česko-slovenskej republiky (ČSR) ho zastihol v Prahe. Od prvých dní existencie ČSR pôsobil v aktívnej politike, v pražskom Národnom výbore a v Revolučnom národnom zhromaždení. Od 4. novembra 1918 bol členom Dočasnej vlády MUDr. V. Šrobára, ktorá sídlila v tomto období v Skalici. Príchod na Slovensko Štefánek komentoval slovami: „*Nová vláda pozostávajúca z Dr. V. Šrobára, Dr. Ivana Déreera, Dr. Pavla Blahu a mňa bola priateľsky prijatá od ľudu hneď na prvej stanici v Holiči a potom v Skalici. Štvrtého novembra sme začali úradovať, resp. konsolidovať Slovensko.*“¹⁶ Jedným z prvých vyhlásení Šrobárovej vlády zo 6. novembra 1918 bolo zrušenie maďarského vyučovania v školách v slovenských obciach.¹⁷ Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠaNO) ešte pred vydaním zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku poverilo Štefánka funkciou školského komisára pre Slovensko. Jeho menovanie akceptovala Šrobárova vláda a na porade v Hodoníne ho poverili riešiť „otázky školské“.¹⁸

Po skončení prvej svetovej vojny bolo na Slovensku 3 298 maďarských obecných škôl, 140 slovenských, 7 nemeckých a 186 jazykovo zmiešaných škôl.¹⁹ Významnú úlohu v tomto období zohrala slovakizácia školstva. Bolo potrebné zabezpečiť po slovensky hovoriaci školský personál a zaviesť slovenský jazyk do vyučovacieho procesu. Slovenský jazyk sa stal podľa zákona z 10. decembra 1918 § 3 úradným jazykom na Slovensku.

¹⁴ SNA Bratislava, Of – Anton Štefánek, šk. 12.

¹⁵ Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice Martin (ďalej ALU SNK), fond Štefánkova pozostalosť, sign. 42 I 3 a 42 L 79.

¹⁶ ALU SNK Martin, f – Štefánkova pozostalosť, 42 XV 2.

¹⁷ MAGDOLÉNOVÁ, Anna: Slovenské školstvo v poprevratových rokoch. In *Historický časopis*, r. 1981, roč. 29, č. 4, s. 482.

¹⁸ ŠROBÁR, Vavro: *Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920*. Zv. 1., Praha : 1928, s. 196.

¹⁹ KALOÚŠEK, B.: *Dr. Ivan Dérer a národné školstvo na Slovensku*. Bratislava 1935, s. 4.

V školskom referáte MŠaNO, ktorý zriadili podľa spomenutého zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. s pôsobnosťou v Bratislave, Štefánka poverili funkciou vládneho referenta ministerstva školstva. V systéme riadenia školstva na Slovensku plnil referát funkciu expozitúry ústredného orgánu, pražského MŠaNO. Pred Štefánkom a jeho kolegami z referátu stála úloha reorganizácie všetkých stupňov školstva. Činnosť referátu podliehala komplexne priamo ministrovi pre správu Slovenska V. Šrobárovi.²⁰

A. Štefánek poznal z predchádzajúcej praxe problémy, ktoré vznikli v kultúre a vo vzdelávaní na Slovensku v dôsledku trvania prvej svetovej vojny a pôsobenia školskej politiky uhorských vlád. Po príchode do Bratislavy určil základné postupy činnosti školského referátu. Vychádzal z princípov prepojenia školskej a osvetovej práce s civilizačným pôsobením, ktorého prvoradým výsledkom malo byť odstránenie analfabetizmu. Jeho zásady budovania vzdelávacieho systému demokratického štátu vychádzali zo zavedenia povinnej školskej dochádzky. Tomu zodpovedalo vybudovanie siete školských zariadení všetkých stupňov.²¹ Zdedený školský systém na Slovensku mal prejsť zásadnou reformou, ktorá vychádzala z nových spoločensko-politických podmienok a úsilia o zjednotenie vzdelávacieho systému v celom Československu.²²

Základom Štefánkovej činnosti bolo čo možno najrýchlejšie prevzatie školskej správy na Slovensku. Jeho služobné cesty smerovali na jednotlivé inšpekčné stanice. Svoje poznatky a hlásenia spolupracovníkov o situácii v jednotlivých miestach vyhodnotil a odvodil z nich ďalší postup. Realita každodenného života na Slovensku ho presviedčala o nevyhnutnosti obsadenia pedagogických miest v školstve pročeskoslovensky orientovanými pracovníkmi, „o zaplnenie škôl československým živlom. Nielen slovenským, t. j. koľko-toľko slovenský jazyk znajúcim personálom, ale československý štát rešpektujúcim.“²³

Poznávanie slovenského kultúrneho prostredia bolo pre jeho prácu veľmi dôležité. Štefánek mal pravdepodobne v prvých poprevratových rokoch istú nedôveru k domácim kultúrnym zdrojom, čo sa prejavilo napr. v postoji k evanjelickému kňazovi Samuelovi Zochovi a básnikovi Martinovi Rázusovi. Negatívne sa postavil k ich ponuke na spoluprácu pri reorganizácii školstva. Požiadavku, aby sa školský rok 1918/1919 dokončil s pôvodnými učiteľmi, považoval za prejav iredenty.

Vojnová deštrukcia sa prejavila aj na školských budovách, ktoré boli často poškodené a chýbalo im základné vybavenie. Neexistovali slovenské učebnice ani učebné osnovy. Situáciu s učebnicami referát riešil predisponovaním učebníc z Čiech. Častým problémom, ktorý riešili pracovníci bratislavského referátu, bolo aj niekoľkokrát prerušenie výučby v mnohých školách na Slovensku. Bol to všeobecný problém škôl zdedený po vojnu zmietanom Rakúsko-Uhorsku. Učitelia schopní vojenskej služby dostali povolávací rozkaz a museli na front. Zväčša ich nahrádzali nekvalifikované sily. Na Slovensku k tomu po vojne prispel odchod maďarských učiteľov a profesorov, ktorí nezložili sľub vernosti československému štátu.²⁴ Jedným z najväč-

²⁰ Podrobnejšie pozri: KÁZMEROVÁ, Ľubica: Vznik a rozvoj slovenského školstva po vzniku ČSR. In FERENČUHOVÁ Bohumila, ZEMKO Milan a kol.: Slovensko v 20. storočí v medzivojnovom Československu 1918 – 1939. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2012, s. 154 – 172.

²¹ SNA Bratislava, Of – Anton Štefánek, šk. 15.

²² SNA Bratislava, Of – Anton Štefánek, šk. 10.

²³ SNA Bratislava, Of – Anton Štefánek, šk. 15.

²⁴ Prísahu učiteľa obecných a ľudových škôl novovzniknutému štátu vyžadovalo nariadenie vlády č. 495 z 28. augusta 1919.

nejších problémov, ktorý riešil bratislavský referát pod Štefánkovým vedením, bola otázka personálneho obsadenia učiteľských miest na Slovensku.

Zabezpečovanie pedagogických síl sa riešilo podobne ako v iných oblastiach života spoločnosti po vzniku ČSR. Normálny chod spoločnosti z veľkej časti umožnil príchod českých zamestnancov do štátnej správy a do hospodárstva.²⁵ Štefánka ako vládneho zmocnenca poverili v júni 1920 organizovaním presunu učiteľov z Čiech a Moravy na Slovensko. Počet českých učiteľov na Slovensku v tomto období dosiahol číslo 1 400, a postupne narastal, ale pribúdali aj noví absolventi slovenských učiteľských ústavov. Najviac českých učiteľov prichádzalo na slovenské stredné školy.²⁶

Štefánkovi sa v podstatnej miere podarilo realizovať záujmy štátu budovaním základov jednotnej výchovy a vzdelávania na slovenských školách, čím sa vytvárali predpoklady na unifikáciu školského systému v Československu. Proces unifikácie čiastočne pokročil prostredníctvom tzv. malého školského zákona z roku 1922, ktorý riešil problémy ľudového – národného školstva. Realizácia zákona na Slovensku podľa Štefánka viazla pre nedostatok financií.²⁷

Po troch rokoch pôsobenia na bratislavskom referáte Štefánek požiadal MŠaNO o ročné študijné voľno, počas ktorého si dokončil vysokoškolské vzdelanie. Štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave uzavrel v roku 1924 obhajobou rigorózneho práce Osvietená filozofia novoveká.

Pod Štefánkovým vedením sa na Slovensku etablovala prvá národná inštitúcia na riadenie školstva – Školský referát MŠaNO v Bratislave, ktorý v roku 1923, keď odišiel z jeho vedenia, mal dobudovaný odbor pre ľudové školy a meštianske školy a samostatný cirkevný referát. Štefánkovi nasledovníci činnosť referátu rozšírili o odbor stredných škôl. Po ukončení štúdia Štefánek naďalej pôsobil v službách rezortu školstva. Bol menovaný ministerským radcom MŠaNO v Prahe. Do jeho kompetencie prináležalo organizačné a personálne zabezpečovanie slovenského školstva. Najvyšší post v rezorte školstva dosiahol Štefánek v rokoch 1928 – 1929, keď sa po odvolaní M. Hodžu stal ministrom školstva a národnej osvety.

Štefánkove začiatky v agrárnej strane

V spektre poprevratových politických strán krátko existovala aj Národná republikánska strana roľnícka (NRSR).²⁸ Činnosť NRSR je úzko spätá práve so Štefánkom²⁹, ktorý sa spolu so 14

²⁵ Zákon č. 605/1919 Zb. z. a n. z 29. 10. 1919 umožňoval úradne prikázať štátnemu zamestnancovi, učiteľovi alebo profesorovi, aby pracoval na ktoromkoľvek mieste v republike. KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Českí zamestnanci v štátnych službách na Slovensku v prvých rokoch po vzniku Československa. In *Československo 1918 – 1938. Osudy demokracie v strední Evrope*. Zv. 1. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Praha 1999. Historický ústav ČAV, s. 179 – 184.

²⁶ Podrobnejšie pozri KÁZMEROVÁ, Ľubica: Riadiace orgány školstva na Slovensku a vzdelávací systém v rokoch 1918 – 1945. In KÁZMEROVÁ, Ľubica a kol.: *Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku (1918 – 1945)*. Bratislava : Vydal Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodoma 2012, s. 11 – 33.

²⁷ SNA Bratislava, Of – Anton Štefánek, šk. 26.

²⁸ Podrobnejšie pozri ZUBEREC, Vladimír: *K dejinám vzniku agrárnej strany na Slovensku*. In *Historický časopis*, r. 1967, roč. 15, č. 4, o nej viac Zuberec 1967: 573 – 599.

²⁹ V rokoch 1918 – 1920 a 1925 – 1935 bol Štefánek poslancom Dočasného národného zhromaždenia a Národného zhromaždenia (NZ), v rokoch 1935 – 1939 senátorom NZ za agrárnu stranu.

členmi Klubu slovenských poslancov v dočasnom Národnom zhromaždení prihlásil k agrárne-mu prúdu slovenskej politiky.³⁰ Bol zvolený do redakčného komitétu, ktorý vypracoval ešte pred ustanovujúcim zjazdom NRSR programové zásady vznikajúcej strany, následne schválené na zjazde.³¹ Program sa vyslovil za zachovanie jednoty republiky, československej národnej jednoty a slovenskej osobitosti. Podstatná časť hospodárskeho programu konštituovanej strany vychádzala z potrieb roľníctva a zdôrazňovala dôslednosť v realizácii pozemkovej reformy. Členmi strany sa mohli stať aj pracujúci z iných profesijných stavov, ktoré nemuseli súvisieť s pôdou. Štefánkovu pečať nesie hlavne programová časť o kultúre a osvete. Programové zásady obsahovali požiadavku slobody náboženského presvedčenia, ale z aktívnej politiky malo byť náboženstvo odstránené.

Napriek podielu na tvorbe programových zásad Štefánka do vedenia strany nezvolili. Stal sa podpredsedom Slovenskej domoviny, organizácie, ktorá združovala predovšetkým roľníkov s malým pozemkovým vlastníctvom, poľnohospodárskych robotníkov a živnostníkov. Bola to societa Štefánkovi veľmi blízka z čias pôsobenia vo Viedni a v Skalici. Okrem iného mala organizácia odradiť potenciálnych členov roľníckej strany od členstva v sociálnej demokracii.³²

Príprava na prvé parlamentné voľby v roku 1920 a úsilie uspieť v nich viedla k (dočasnej) fúzii NRSR so Slovenskou národnou stranou (SNS). K zlúčeniu došlo na zjazde v Martine 10. – 11. januára 1920. Nový politický subjekt niesol názov Slovenská národná a roľnícka strana (SNaRS). Tentoraz sa Štefánek stal členom širšieho 120-miestneho výkonného výboru strany. Do programu SNaRS sa nedostala pre SNS zásadná požiadavka postupného budovania slovenskej legislatívnej autonómie.³³ Štefánek pracoval aj na príprave volebného programu fúziou vzniknutej strany, ktorej program bol skrátenou verziou schválenou na zlučovacom zjazde.

Štefánek bol zapojený do predvolebnej agitácie. V konfrontačnom tóne SNaRS proti Slovenskej ľudovej strane (SĽS) Štefánek stavil na kritiku volebnej kandidátky Ľudákov. Kandidátka SĽS obsahovala podľa Štefánka mená „maďarónov“ a tiež požiadavku autonómie Slovenska, ktorú považoval nebezpečnú. Ľudákov obvinil aj z bránenia parcelácie cirkevných veľkostatkov. Zrozumiteľnosť, s akou Štefánek predstavoval celospoločenské problémy širokej verejnosti, oslovila voličov aj v ďalších predvolebných agitačných textoch. Brožovaná agitácia *Prečo sú socialisti proti parcelácii veľkostatkov?*³⁴ bola reakciou na obvinenia agrárnikov socialistickými stranami z politickej podpory veľkostatkárov. Ako dôkaz použil tvrdenie o legislatívnej činnosti agrárnikov v parlamente a vláde v prospech roľníctva. Prax zo spravovania školstva zužitkoval v ďalšej brožúre s názvom *Slovenským učiteľom*.³⁵

Voľby v roku 1920 ukázali na Slovensku prevahu voličov sociálnej demokracie, ktorých prišlo k urnám do volebných miestností viac než 500 tisíc. SNaRS nezískala ani polovicu z tohto počtu hlasov (242 045), čo stačilo len na 12 poslaneckých miest v Národnom zhromaždení. Štefánek nepostúpil do parlamentu zo štvrtého miesta na kandidátke v trnavského volebnom kraji. Posun

³⁰ HANULA, Matej: *Anton Štefánek a agrárna strana v medzivojnovom období*. In *Anton Štefánek vedec – politik – novinár*. Ed.: TURČAN, Ľudovít, KLOBÚCKY, Róbert a kol. Bratislava : Sociologický ústav SAV, vydavateľstvo Interlingua 2011, s.163.

³¹ Program Národnej republikánskej strany roľníckej. Bratislava 1919.

³² ZUBEREC, Vladimír: *Slovenská domovina – strana maloroľníckeho ľudu a jej miesto v procese formovania celoštátnej agrárnej strany*. In *Agrikultúra*, roč. 14, r. 1976, s. 122 – 123.

³³ *Slovenský denník*, 1920

³⁴ ŠTEFÁNEK, Anton: *Prečo sú socialisti proti parcelácii veľkostatkov?* Bratislava 1920, 14 s.

³⁵ ŠTEFÁNEK, Anton: *Slovenským učiteľom*. Bratislava 1920, 16 s.

v Štefánkovej politickej kariére nastal paradoxne po rozkole v strane v roku 1921 a odchode SNS z koalície. Zvolili ho za člena širšieho výkonného výboru,³⁶ čo sa zopakovalo aj na zjazde agrárnej strany v roku 1925. V tom istom roku a taktiež v roku 1929 kandidoval do poslaneckej snemovne a v roku 1935 do senátu. V dvadsiatych rokoch minulého storočia sa Štefánek prezentoval na verejnosti najmä „ako rozhodný stúpenec M. Hodžu“.³⁷

Od filozofie k sociológii

Počas svojich – ako ich Štefánek nazval – „úradníckych“ rokov sa nespreneveril vede.³⁸ V roku 1919 vyšla jeho práca *Slovensko ako sociologický predmet*. V publikačnej činnosti sa zaoberal regionalizmom. Ťažiskom jeho vedeckej tvorby kontinuálne zostala sociológia národa a nacionalizmus. Skúmal rozličné koncepcie národa. Časť vedeckého bádania zameral na vzťah mesta a vidieka s dôrazom na výskum života roľníctva. Zaoberal sa tiež pôvodom, vývojom a sociálnou funkciou slovenskej inteligencie, postavením inteligencie na vidieku, typológiou slovenských predprevratových národovcov.³⁹ Zo sociologických škôl mu bolo blízke dielo profesora bukureštskej univerzity Dimitria Gustiho, reprezentanta monografického smeru v sociológii. Z brnianskej sociologickej školy ho zaujala práca českého sociológa, pedagóga a filozofa Inocenca Arnošta Bláhu, ktorý sa zaoberal okrem iného aj roľníckymi a robotníckymi vrstvami obyvateľstva. Z nemeckej sociologickej vedy ho zaujalo dielo zakladateľa formálnej školy v sociológii Ferdinanda Tönniesa.

Pôsobenie na vysokej škole

Osobitnú kapitolu v činnosti A. Štefánka nesporne tvorí jeho pôsobenie na Univerzite J. A. Komenského v Bratislave.⁴⁰ Pedagogickú činnosť začal v čase, keď sa schyľovalo k hlbokým spoločensko-politickým zmenám.⁴¹ Na katedru sociológie prišiel v roku 1937 už ako šesťdesiatročný, ale jeho prednášky sa tešili veľkému záujmu študentov a kolegovia ich označovali ako veselé konferovanie. Sám považoval obdobie pôsobenia na univerzite za najkrajšie roky, navyše s možnosťou prehlbovania poznania spoločnosti na Slovensku.

³⁶ *Zasadnutie širšieho výkonného výboru*. In *Slovenský denník*. Roč. 4, č. 66, 22. marca 1921, s. 1 – 2.

³⁷ HANULA, Matej, ref. 30, s. 171.

³⁸ Výber z publikačnej činnosti A. Štefánka: *Dánsky roľník* (1920), *Masaryk a Slovensko* (1920), *Slovensko pred prevratom a počas prevratu* (1923), *Školstvo na Slovensku* (1926), *Malohontskí osvietenci* (1928), *Masaryk a Slovensko* (1931), *Príspevok k sociológii slovenského stredoveku* (1932), *Problémy spisovnej slovenčiny a slovenského nacionalizmu* (1935), *Akulturačný proces na Slovensku* (1938), *Sociographie der geistlichen Kultur in der Slowakei* (1944), *Česi na Slovensku* (1946), *Politika a štátna filozofia Platóna* (1947 – 1948).

³⁹ Podrobnejšie pozri práce zamerané na dejiny slovenskej sociológie autorov Ľudovíta Turčana, Evy Laiferovej, Róberta Klobúckeho.

⁴⁰ V rokoch 1939 – 1948 bol riaditeľom Sociologického seminára Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity (FF SU), v r. 1939 – 1940 a 1945 – 1949 riaditeľom Filozofického seminára FF SU 1939 – 1947 riaditeľom Estetického seminára FF SU, 1942 – 1949 riadnym profesorom sociológie FF SU.

⁴¹ V r. 1937 – 1942 bezplatný riadny profesor aplikovanej sociológie FF Univerzity Komenského (v r. 1939 – 1942 Slovenská univerzita) v Bratislave.

Rok po jeho príchode na filozofickú fakultu bola vyhlásená autonómia Slovenska a českí vyučujúci, z ktorých mnohí prišli na Slovensko ešte v čase Štefánkovho pôsobenia na školskom referáte MŠaNO, boli nútení zo slovenských škôl odísť. Na filozofickej fakulte nastala situácia, keď sa výučbe sociológie venoval len Štefánek, ktorý pokračoval v práci sociológov Jozefa Kráľa, Otakara Machotku a psychológa Jozefa Tvrdeho.

Vznik Slovenského štátu 14. marca 1939⁴² Štefánek navonok akceptoval. Krátko bol režimom internovaný v ilavskej väznici. V roku 1942 sa stal riadnym profesorom sociológie na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity. Naďalej bol vedecky činný. V roku 1945 zverejnil výsledky bádania v diele *Základy sociografie Slovenska*. V ňom sú zhrnuté východiská vedeckého sociologického smeru, ktorý bol nazvaný Štefánkova sociologická škola.

Po vypuknutí Slovenského národného povstania v auguste 1944, vtedy už 67-ročný, nadviazal kontakt s jemu ideovo blízkym V. Šrobárom, s ktorým spolupracoval v období prvého odboja za rakúsko-uhorskej monarchie.

Po skončení druhej svetovej vojny sa Štefánek nezapojil do politického života. Odmietol ponuku národných socialistov na členstvo v ich strane i v jej vedení. Takisto neprijal Šrobárov návrh na vstup do Strany slobody. Neakceptoval ani na ďalšiu ponuku – stáť na čele Slovenskej akadémie vied a umení a vrátil sa za vysokoškolskú katedru. Na rok sa stal rektorom bratislavskej univerzity (1945/1946). V nasledujúcom školskom roku pôsobil na poste prorektora. Rozvíjaniu Štefánkovej sociologickej školy zabránili pomery nastolené po februári 1948. V roku 1949 bol penzionovaný.⁴³ Vedný odbor sociológia absentoval na Univerzite Komenského nasledujúcich 15 rokov. Plodný život Antona Štefánka sa uzavrel v roku 1964 vo veku 87 rokov.

Anton Štefánek je znalcami jeho diela považovaný za všestranného intelektuála, politika zo zakladateľskej generácie Československej republiky a dlhoročného vysokého predstaviteľa jednej z najdôležitejších politických strán medzivojnového obdobia.⁴⁴ Pozornosť venoval problematike vidieka. Z postu štátneho úradníka sa výrazne zaslúžil o budovanie slovenského školstva. Vo výpočte oblastí, v ktorých bol Štefánek aktívny, by sme mohli pokračovať. Všetky boli sprevádzané jeho písomnými vyjadreniami, ktoré majú pre bádateľov z radov historikov, politológov či sociológov vysokú výpovednú hodnotu. „*Jeho žurnalistická činnosť bola orientovaná predovšetkým na problémy slovenského, prípadne československého národa a jeho ďalšou obľúbenou témou bola problematika vidieka. Sme však presvedčení, že Anton Štefánek by sám seba definoval predovšetkým ako sociológa.*“⁴⁵ Celoživotnému dielu Antona Štefánka, s dôrazom na význam pre politológiu, sa venovala konferencia *Dr. Anton Štefánek – politik, žurnalista a vedecký pracovník*, ktorá sa konala v roku 2012 v Martine.⁴⁶

⁴² CSÉFALVAY, František – KÁZMEROVÁ, Ľubica: *Slovenská republika 1939 – 1945. Chronológia najdôležitejších udalostí*. Historický ústav SAV, Bratislava 2007, s. 18.

⁴³ V 50. rokoch minulého storočia sa presťahoval do Žiaru nad Hronom.

⁴⁴ *Anton Štefánek vedec – politik – novinár*. Ed.: TURČAN Ľudovít, KLOBÚCKY Róbert a kol. Bratislava: Sociologický ústav SAV, vydavateľstvo Interlingua 2011, s.7.

⁴⁵ *Anton Štefánek vedec – politik – novinár*, c. d.

⁴⁶ Konferencia sa konala v rámci Hodžových dní. Organizačne ju zastrešili Ústav politologických vied SAV, Historický ústav SAV a Slovenská národná knižnica v Martine.